

ISSN 2307-7778

Періодичне видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Серія:

ІСТОРІЯ

Випуск 1

Частина 1

ТЕРНОПІЛЬ

2015

УДК 94(477.83/86) «1870»

Ігор Райківський

ВЗАЄМИНИ П. КУЛІША З ГАЛИЧАНАМИ В 1870-Х РР.

У статті розкрито взаємини П. Куліша з галицькими діячами у 1870-х рр.: від його остаточного розриву з редакцією львівського журналу «Правда» та виїзду в підросійську Україну – до перелому 70–80-х рр. XIX ст., коли він, вирішивши особисто зайнятися видавничою діяльністю в Галичині, знову приїхав до Львова (1880 р.). Звернено увагу на причини конфлікту П. Куліша з галицькими народовцями, його ідейну еволюцію в бік монархізму, критику козащини й гайдамаччини як нібито деструктивних рухів у розвитку української культури й державності. Серед нечисленних галичан, з якими П. Куліш мав взаємини в досліджуваній період, були О. Барвінський та І. Пулюй. Вони регулярно листувалися, український письменник разом з І. Пулюєм перекладав Святе Письмо українською мовою, а готовий матеріал друкував в Австро-Угорщині.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, взаємини, галицькі діячі, національний рух, Галичина.

Ключову роль у національному відродженні України (модерному націотворенні) XIX – початку XX ст. відіграло утвердження новочасної української національної самосвідомості, що стало заслугою передової інтелігенції. Характер відносин між українськими суспільствами (точніше, їх національними елітами) в досліджуваній період, коли етнічні українські («руські», «малоруські») землі перебували під владою двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської), було одним із ключових питань історії України [17, с. 497, 498]. Особливу роль в українському національному самоусвідомленні галичан відіграли три видатні наддніпрянські діячі – П. Куліш, М. Драгоманов і М. Грушевський. І. Франко писав про «представників трьох різних поколінь» в українському русі півавстрійської Галичини, вплив яких «поширився здебільшого між інтелігенцією, а частково й між народом: у 60-х рр. XIX ст. домінував вплив Куліша, у 70-х (із середини 1870-х рр. – І. Р.) і 80-их – Драгоманова, а в 90-их – Грушевського» [32, с. 189]. Мабуть, можна дискутувати про тривалість домінуючого впливу М. Драгоманова на національний рух у Галичині аж до кінця 1880-х рр., однак П. Куліш, безперечно, мав найбільш активні зв'язки з крисянами у 60-х рр. XIX ст. [20]. У статті проаналізовано контакти П. Куліша з Галичиною у 1870-х рр., коли вони значно послабшали. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників, але й досі викликає науковий інтерес [18; 27].

Побувавши вперше проїздом у Львові в червні 1858 р., П. Куліш поклав «почин» до встановлення «сталих взаємин ... між Галичиною [і] закордонною Україною» [8, с. 40]. З 1867 р. П. Куліш зосередився на підтримці діяльності народовців і видання загальноукраїнського журналу «Правда» у Львові. Він підтримував стосунки з редакцією, куди надсилав листи з порадами, різножанрові твори для публікації, матеріальну допомогу. Особливо плідною виявилася співпраця П. Куліша з «Правдою» у 1869 р., зокрема тодішнім редактором А. Вахнянином. Однак через конфлікт між П. Кулішем і галичанами, в силу низки об'єктивних і суб'єктивних причин (відсутність коштів, авторитарні риси його характеру, гострі суперечки між львівськими видавцями «Правди» тощо) відбувся розрив стосунків. Незважаючи на неодноразові обіцянки П. Куліша надати матеріальну підтримку редакції журналу, що перестав виходити із середини 1870 р., він не дотримав слова і в 1871 р. повернувся на підросійську Україну. П. Куліш побував проїздом у Львові в липні 1872 р., де бачився лише з В. Барвінським і М. Диметом. Про це, зокрема, писав В. Навроцький М. Бучинському 26 липня 1872 р.: «Був тут Куліш два чи три дні «incognito», ніхто его (за винятком названих діячів. – І. Р.) не видів... Поїхав дальше» [25, с. 440]. Львівську «Правду» вдалося відновити як місячник «письмо літературно-політичне» в квітні 1872 р. завдяки грошовим надходженням від київських громадівців, але без участі П. Куліша. На перший план у взаєминах з галицькою молоддю після П. Куліша виступив видатний наддніпрянський діяч М. Драгоманов [19, с. 587, 588].

Загалом активізація національного руху в Галичині 1860-х рр. стала можливою в умовах, з одного боку, запровадження конституційного устрою та децентралізаційних перетворень в Австрійській імперії, а з іншого – під ідейним впливом українських громадівців Наддніпрянщини, поширення творчості Т. Шевченка. Після деякої перерви, спричиненої Валуєвським циркуляром 1863 р., наддніпрянські громадівці активізували свою діяльність на початку 70-х рр. XIX ст. Скориставшись послабленням цензури, гуртки-громади зайнялися науковою і видавничою діяльністю – друком серії українських популярних книжок, російськомовної газети «Киевский телеграф», створено в 1873 р. Південно-Західний відділ Всеросійського географічного товариства серед частини громадівців набули поширення соціалістичні ідеї, «громадівського соціалізму» М. Драгоманова [22, с. 92, 99]. Однак контакти між наддніпрянськими й галицькими діячами

залишалися на особистісному рівні, що нерідко породжувало непорозуміння, а то й відкриті конфлікти. За влучним висловом І. Франка, на зламі 60–70-х рр. XIX ст. «між одною і другою стороною нагромаджувався чимраз більший запас взаємного роздрознення, недовір'я; одна група за другою розпльовувалась і розходилась ворогами: насамперед Куліш із Вахнянином і Партицьким, потім Куліш із Подолинським, вкінці Куліш із Барвінським» [31, с.475].

Повернувшись із-за кордону в 1871 р., П. Куліш проживав з дружиною на хуторі Мотронівка на Чернігівщині, де поринув у творчу діяльність. Письменник зазнав гіркого розчарування в результатах своєї співпраці з галичанами в попереднє десятиліття. Мабуть, це дало поштовх до ревізії поглядів П. Куліша на козащину й гайдамащину, оцінку їх як таких, що руйнували початки української культури та державності. Аристократичні й автократичні риси характеру П. Куліша призвели його до монархізму, що поєднувався зі схваленням імперської реформаторської політики російських царів Петра I і Катерини II, злісним осудом Т. Шевченка як співця Коліївщини («полупьяная муза Шевченка»). Свої думки П. Куліш виклав у тритомній «Истории воссоединения Руси», виданій у Санкт-Петербурзі й Москві (I і II томи – 1874 р., III том – 1877 р.) та художньо-публіцистично-історіософському трактаті «Мальована гайдамащина» [15], опублікованому в «Правді» 1876 р. (ч. 9–12) [18, с.305, 319].

Однак скандальні праці не знайшли підтримки серед української патріотично налаштованої громадськості, що уявляла в П. Кулішеві наступника Т. Шевченка, а побачила його як поборювача, критика козащину. П. Куліш розійшовся не тільки з галицькими народовцями, але й з давніми приятелями – наддніпрянськими громадівцями М. Костомаровим, Л. Жемчужниковим, О. Кістяківським, В. Антоновичем та ін. Він опинився в ідеологічній опозиції практично до усіх своїх колишніх товаришів і співпрацівників, більшість із них виявляла свою позицію явно й бурхливо, дехто – більш стримано, обережно [18, с.324, 331]. У львівській «Правді» «Мальовану гайдамащину» опублікував Л. Лукашевич, який тоді щойно обійняв посаду редактора й намагався залучити до співробітництва відомих літераторів різних ідейних орієнтацій, прийняв до друку вже перший, надісланий П. Кулішем матеріал. Після появи в журналі трактату, підписаного справжнім прізвиськом письменника, львівські народовці на чолі з К. Сушкевичем негайно скликали засідання громади, на якому різко виступили проти публікації, передали редагування «Правди» В. Барвінському [18, с.323].

Новий редактор опублікував полемічну статтю-відповідь П. Кулішеві [6], у якій наголошувалося, що гайдамащина в оцінці українського письменника не відповідає «історичній правді». Читаючи твір, неминує виникає питання, «чи ж був коли-небудь на світі другий народ, щоб зродив нараз так численне гніздо потворів людскости?»... Не такими були Гайдамаки, як їх змалював «незнаний» автор...» [6, ч. 13–14, с. 512]. У листі до О. Кониського від 10 вересня 1876 р. В. Барвінський пояснював, що «артикул Куліша вікликав крайнє незадоволенє а навіть обуренє», що змусило «прийняти на себе важке діло направити сподіяне лихо» [25, с.538]. Після скандалу з «Правдою» перервалосся листування з П. Кулішем тернопольянина Олександра Барвінського, що тривало декілька років до появи «Мальованої гайдамащини». П. Куліш, зокрема, надіслав деякі свої твори та два оповідання Ганни Барвінок для друку в альманасі «Руська хата», упорядкуванням якого займався О. Барвінський. Письменник навіть дозволив узяти для цього гроші з «прискриночка» – фонду для підтримки місцевої інтелігенції, створеного в 1871 р., а також додатково переказав 25 гульденів на видання буковинського альманаху (вийшов 1877 р.). У листі до О. Барвінського від 23 грудня 1875 р. П. Куліш висловлював бажання, щоб «буковинський альманах був чисто український, без московщини», писав «Коли є в Вас у прискриночку який гульден, оддайте їм (видавцям. – І. Р.) чи в позику, чи без вороття, як знаєте» [7, с.176, 178, 250; 18, с.329].

Листування П. Куліша з нечисленним колом галичан у 1870-х рр. свідчить про те, що він мав обмаль інформації про тогочасне громадське життя в краї, критично ставився до діяльності народовців. На початку 70-х рр. XIX ст. П. Куліш остаточно втратив інтерес до львівської «Правди», інформував Осипа Барвінського 6 жовтня 1870 р.: «Про «Правду» мушу Вам сказати, що не буду писати до неї нічого, бо не маю часу. А нехай Галичане самі працюють, як уміють» [1, арк.1 зв.; 4, арк. 6]. «... Галичина не здоліє виставити Україні чесного контингенту до їх спільного діла, – писав П. Куліш Олександрю Барвінському 6 липня 1873 р. – Не вимагаємо від галичан ні крейцара, ані єдиної години праці неоплаченої; тільки бажаємо певности в умові, та й сього не знаходимо. Чи падала так низько хоч одна нація» [7, с.167]. З іншого боку, розчарувавшись у стосунках з П. Кулішем щодо видання «Правди», яку він підтримував своїми творами і матеріально в останній третині 1860-х рр., галицькі народовці відчували зневіру в можливостях продуктивної співпраці з українськими діячами Наддніпрянщини. Про це, зокрема, свідчить лист М. Подолинського з Відня А. Вахнянину 7 січня 1870 р. галичанам не можна «йти рука в руку с теперішними проводирями українськими, – писав автор. – Се люде не нашої почви. [...] Ми в Українців лише дуже маленькою и поганенькою причіпкою..., в нас же Українці теперішні нічо инше, як суха рука, рука нещаслива,

всушена канапами...». Період короткочасного знайомства з П. Кулішем співробітник «Правди» М. Подолинський емоційно назвав серед «найчорніших» днів у своєму житті [25, с. 121, 122].

Почергово розійшовся П. Куліш із галицькими народовцями, з якими мав близькі контакти щодо видання «Правди» в кінці 60-х – на початку 70-х рр. XIX ст. спочатку з О. Партицьким, А. Вахнянином, у 1870 р. – з М. Подолинським і В. Барвінським, а найдовше листувався з І. Пулюєм, з рідним братом Володимира Барвінського Олександром – впродовж 1869–1891 рр. (з перервами, до того часу, коли, за словами галичанина, «у мене збільшилась робота..., а старечі літа Куліша спонукали его обмежитись на себе і свою дружину») [7, с. 235; 26, с. 93]. Кореспонденцію з галичанами П. Куліш не припиняв до кінця свого життя, в різний час у 1880-х – на початку 1890-х рр. листувався з Омеляном Огоновським, М. Павликом, Н. Кобринською та ін. Однак у силу свого характеру і мінливості ідейних поглядів, він не зумів встановити багатолітніх товариських стосунків у Галичині. Показово, що під час перебування у Львові на початку 1882 р. П. Куліш скаржився у листі до І. Пулюя, що в нього у готелі буває один К. Сушкевич, «і я буваю тільки в д-ра Сушкевича, та й годі. І веде розмову тільки офіційну... Ні один русин, окрім Сушкевича, не був ні разу». І зауважував, що «воно й добре: бо я не трачу часу». За порадою К. Сушкевича до П. Куліша на короткий час «раз» заходили тільки народовці Ю. Романчук і Д. Гладилевич [9, с. 247, 248].

О. Барвінський писав у споминах, що з великим інтересом почав листування з П. Кулішем, який «тоді (в 1860-х рр. – І. Р.) кермував українським рухом, а також галицьким русинам пособляв в народнім і письменським розвитку» [7, с. 229]. П. Куліш у 1870-х рр. відверто повідомляв О. Барвінському про свою діяльність і творчі плани. На початку більшості листів П. Куліша до галичанина містилися доброзичливі слова («любий друже Олександрє» і т. п.), адресант згадував про національний рух у краї, хоч і переважно в негативному світлі. Так, він інформував 24 серпня 1874 р.: «Хотів був я написати «Історію України і Галичини», та й не здолів: бо вельми багацько треба пошукування до такої книги» [7, с. 173], бракувало конкретної інформації про край. Повідомляючи О. Барвінського про видання багатотомної «Історії воссоединения Руси», П. Куліш писав 28 листопада 1874 р., що у своїй новій праці приділив увагу Галичині: «Найбільш у 2-му томі споминок про Галичину. Є і в 1-му» [7, с. 174]. О. Барвінський згадував про багатолітні «справдешні дружні взаємини» з П. Кулішем, незважаючи на його ідейні хитання і «хмаринки непорозуміння» [7, с. 235].

П. Куліш писав О. Барвінському 18 грудня 1873 р. з Мотронівки, що не читає «Правди», та й «яка вона в біса «Правда»? Се кривда здорового розуму і смаку». А «Просвіта»? Оце ще мені «недоріка, убога каліка!» Що вона робить?» [9, с. 206]. Водночас у цьому ж листі П. Куліш запевнив адресата, що не покине Галичини «з її ледачими передовиками (провідниками. – І. Р.)», бо «передовики зникнуть, а Галичина зостанеться». На його думку, народовське товариство було «псевдо-«Просвітою», а свого часу орудуватиме правдива «Просвіта», хоч, «може, я того й не побачу» [9, с. 206]. Іншим разом у листі до І. Пулюя від 15 липня 1876 р. П. Куліш уточнив, що львівської «Правди» не читав від часу редагування часопису А. Вахнянином у 1869 р.: «Тепер знов не стану читати, хоч і побачу де-небудь» [9, с. 226]. «У «Правду» писати не маю часу», – листовно зауважив український письменник (лист до О. Барвінського від 12 березня 1876 р.), пояснював це, крім власним небажанням, також неможливістю передплачувати часопис у Росії через цензурні заборони («тамтешня цензура заборонила висилати її російським пренумерантам») [7, с. 183]. Щоправда, П. Куліш часом висловлював інтерес до публікацій у львівській «Правді», 9 серпня 1873 р. він писав О. Барвінському: «Хочу писати в «Правду» під моїм ім'ям, а не під псевдонимом (зазвичай, твори П. Куліша в Австро-Угорщині до початку 70-х рр. XIX ст. – переважно у львівській «Правді», а також окремими виданнями у Львові та Відні – публікувалися анонімно або під псевдонімами Павло Ратай, Опанас Прач, Денис Федоренко, Данило Коваль та ін. – І. Р.). Настав і наш час!» [7, с. 169].

Переглядаючи листування П. Куліша з О. Барвінським, впадає у вічі, що регулярно порушувалася проблема польсько-українського протистояння в Галичині. Зокрема, в лютому 1874 р. П. Куліш листовно побажав О. Барвінському: «Нехай же Вам, русинам, Господь помагає визволитись із-під ляхви» [7, с. 171], тобто домінування поляків, а в липні 1873 р. наголосив, що «тільки українці (наддніпрянські. – І. Р.) здоліють зупинити в Галичині ополячення русинів» [7, с. 168]. На протигагу загрози колонізації місцевого руського населення, утвердження української національної самосвідомості в краї вважалося результатом визначального ідейного впливу нової української літератури з Наддніпрянщини. П. Куліш висловлював думку в листі до О. Барвінського 21 квітня 1876 р., що «єдиний спосіб увести в практичне життя руську мову дає українщина, та не поривайте очей на наших письменників, що вони вам допоможуть виковати наукові термини» [7, с. 187]. Кулішевий фонетичний правопис, «кулішівка» став зразком для наслідування галицькими народовцями, був запроваджений в галицькі й буковинські школи на початку 1890 рр., що стало

найважливішим здобутком «нової ери» [33, с.137]. В основу правопису Є. Желехівського, запровадженого в шкільне навчання Галичини, покладено «кулішівку», він визнавався як єдиний офіційний аж до початку 1920-х рр. [30, с. 538].

Після публікації відомої праці П. Куліша «Мальована гайдамашина» в «Правді» 1876 р. його листування з Олександром Барвінським на декілька років перервалося. Наскільки можна судити з опублікованої О. Барвінським кореспонденції з П. Кулішем (як додаток до «споминів»), останній лист до галичанина в 1876 р. був написаний 21 квітня, а два наступні – аж 4 та 11 грудня 1879 р., причому не українською мовою, як це було раніше, а російською. Зокрема, в листі від 11 грудня 1879 р. з Мотронівки П. Куліш згадував, «с каким самоотвержением служил я Галичине в поддержании ее малорусской национальности. Наталкиваясь то на одного, то на другого бесчестного человека в течение десяти лет, я наконец изломал малорусское, или украинское перо мое. Тепер пишу по-великорусски...». І далі зауважував, що веде в Мотронівці «жизнь уединенную, среди своей библиотеки и своих рощ, в которых природу стараюсь украсить человеческим трудом. Читаю много, пишу мало» [7, с. 190]. П. Куліш поновив листування з О. Барвінським наприкінці 1870-х рр., причому з ініціативи галичанина, що в листопаді 1879 р. написав листа, на який невдовзі отримав дві відповіді. Щоправда, український письменник, переконує відомий кулішезнавець Є. Нахлік, «далі гнівався на галицьких українців через колишні непорозуміння, підступи і взаємні звинувачення» [18, с. 354]. Однак з огляду на посилення репресій царизму проти української мови і культури в Росії він готувався до приїзду в Галичину, де на початку 80-х рр. XIX ст. виступив прихильником польсько-українського порозуміння для забезпечення кращих умов для національного розвитку.

Серед галичан найбільш тісні творчі й дружні стосунки у П. Куліша упродовж 1870-х – першої половини 1880-х рр. залишалися з відомим фізиком і громадським діячем І. Пулюєм. Позналилися вони, як відомо, весною 1869 р. у Відні, з вересня 1870 р. почали регулярно листуватися (аж до кінця 1886 р.) [27, с. XXVI, LXXV]. Їх об'єднувала ідея перекладу Святого Письма на живу народну розмовну мову, що засвідчило б перед усією Європою окремішність української мови і культури, національну єдність русинів-українців обабіч Збруча. Метою перекладачів було, як згадував І. Пулюй, «вибороти для «хлопської» мови почесне місце в церкві..., в школі і в науці» [3, арк. 16]. У свою чергу, П. Куліш риторично запитував О. Барвінського у листі від 6 липня 1873 р.: «... Бо чи виб'ється ж ви, русини, з-під ляхів і їх політичної переваги без Библиї? Ні, задушуть вони вас...» [7, с.167]. Переклад П. Кулішем біблійних текстів друкувався на сторінках «Правди», починаючи з публікації «Давидових Псалмів» у 1868 р. (ч. 39, 45) [10]. У короткій передмові до першої частини Біблії – п'яти «Мусієвих книг», що вийшли у Львові зусиллями редакції «Правди» в 1869 р., писалося: «Господь, устами своїх апостолів, повелів проповідувати Слово Ёго всіма язиками. [...] Всяка політика нехай відсунеця геть перед великим ділом народної просвіти, розумною народови мовою...» [28, с. I]. Перше видання молитовника І. Пулюя побачило світ у Відні 1869 р., перевидано в 1871 р. («Молитовник для руського народу») [16]. Львівська «Правда» позитивно відгукнулася про вихід молитовника «на народній мові», попри негативну реакцію консервативних кіл вищої церковної ієрархії [27, с. XXII, XXIII, XXIV].

Спільна перекладацька праця обох діячів тривала майже три десятиріччя, незважаючи на різну конфесійну приналежність: П. Куліш був православним із Наддніпрянщини під російською владою, а І. Пулюй – греко-католиком з півдавстрійської Галичини. Своєрідними віхами в публікації перекладу Біблії українською мовою стали видання «коштом і заходом» редакції «Правди» «Мусієвих книг» (Львів, 1869), книг Євангелії (Відень, 1871), «Святого Письма Нового Завіту» (Львів, 1887) та ін. [11–13; 23–24]. І. Пулюй писав у спогадах, що довгий час (з березня 1871 р.) проживав з П. Кулішем «в одній хаті, ні про що інше не думаючи, як про одну тільки працю». Згадуючи про спільну роботу над перекладом Святого Письма українською мовою, І. Пулюй розповідав «великий стіл перед нами увесь був обложений усякими бібліями і лексиконами (словниками. – І. Р.) чужих слів. Яко первовзір служило нам грецьке видання лондонського Біблійного товариства ... 1866 р.». Спочатку робота йшла досить повільно, не більше готової сторінки в день: «...Куліш наперед списував усе, що я перекладав з грецької мови, дбаючи більше про докладність, як про красу слова». Пізніше «порівнювали ми цей переклад з церковнослов'янським, російським, польським, сербським, німецьким, латинським, англійським і французьким. Впевнивши себе таким чином у вірності (правильності. – І. Р.) нашого перекладу, робили ми послідню редакцію красномовну» [27, с. XXVIII].

Під час багатолітньої співпраці неодноразово виникали непорозуміння, що мали, зокрема, фінансовий характер, були пов'язані з продажем книжок галичанами І. Пулюєм, М. Диметом, В. Барвінським. Недовірливий П. Куліш від імені наддніпрянців спересердя писав у листі до І. Пулюя 16 червня 1874 р.: «Годилось би нам ... залишити Галичину, мов те сміття, що зісталось після лядського потопту... А брати Русини думають, що вони люде поважні, до діла годящі, та й

зовсім таки нація! Сміх и горе! Така нація, що не згідна готовим грошем и словом чесно й розумно користуватись. ...Певніще Українцеві з Ляхом або Німцем стосункуватись, ніж из братами Русинами. Братерство з нами Галичане знівечили, зісталась одна політика...». Однак наприкінці Кулішевого листа висловлювалося сподівання на появу нових людей у Галичині, «як народились нові жиди з тих, котрих вивів Мойсей з Єгипту» [14, с. 19, 20]. Очевидно, висловлювання П. Куліша були надто емоційними, гострі звинувачення на адресу галичан навряд чи відповідали дійсності. Дослідник К. Студинський зробив висновок, що «Пуллюю мав прикrostи (від П. Куліша. – І. Р.), яких не заслужив» [27, с. XLII]. В умовах цензурних перешкод україномовний переклад Біблії не міг побачити світ у Російській імперії.

Серед актуальних проблем, з якими стикнулися перекладачі Святого Письма, були діалектні розбіжності в мові. І. Пуллюю якось звернув увагу П. Куліша «на деякі слова перекладу, не уживані в Галичині, і радив їх змінити» [27, с. XXVII]. У відповідь П. Куліш заявив у листі від 26 вересня 1870 р., що «Святе Письмо печатається не так для Галичини, як для України; но мушу держатись нашого смаку, а проте у чому можна, зроблю перемену (на користь галицького діалекту. – І. Р.)» [14, с. 4]. Протиріччя у відносинах двох діячів посилювалися через ідейну еволюцію П. Куліша в 1870-х рр., який листовно переконував І. Пуллюю 1 грудня 1875 р., що «галицька Ваша Українщина иде дорогою порожньої фантазії, то й зайшла в гайдамащину» [14, с. 25]. Іншим разом П. Куліш писав 10 лютого 1880 р., що «галицькая интеллигенция не пошла дальше разрушительной козачины» [14, с. 44]. Однак критика П. Кулішем козаччини й гайдамащини не знайшла підтримки в І. Пуллюю, що був серед тих, хто виявляв свою опозицію до письменника, але більш стримано. Водночас на перешкоді копійчій праці над перекладом не стали навіть життєві обставини. Під час пожежі на родинному хуторі П. Куліша Мотронівці в листопаді 1885 р. згоріли цінні рукописи та кореспонденція. Можна собі уявити, скільки треба було сил, щоб зайнятися відтворенням перекладу Біблії на схилі віку, коли П. Куліш обмежив для цього спілкування, листування і навіть читання [18, с.397, 419].

Кулішеве листування з І. Пуллюєм, за свідченням К. Студинського, припинилося наприкінці 1886 р. Попри особисту образу І. Пуллюю на П. Куліша, який в одному з листів назвав його «доктором раковистом» [27, с. LXXV], перекладацька праця над Біблією не припинилася. Серед причин остаточного розриву багатолітніх стосунків І. Пуллюю з П. Кулішем, які були найбільш тривалими і плідними в Галичині, особливо в 1870-х рр., можна назвати передусім психологічні й ідеологічні обставини, а також надмірну зайнятість галичанина (після народження першої доньки в грудні 1886 р. І. Пуллюю додалися сімейні клопоти, багато часу забирали також посадові обов'язки професора в Празі). Після смерті П. Куліша (1897 р.) над завершенням перекладу спільно з І. Пуллюєм працював письменник І. Нечуй-Левицький. «Тяженька і морочна се праця, але мушу докінчити її...», – писав І. Пуллюю 3 серпня 1908 р. М. Павлику. Він скаржився на несправедливість критики з боку окремих осіб українського перекладу Біблії за недоліки, зокрема галицизми [5, арк. 128, 129]. І. Пуллюю відновив листування з Ганною Барвінок, дружиною П. Куліша, тільки після смерті письменника [18, с. 436].

Перше повне видання Святого Письма в перекладі П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пуллюю «мовою русько-українською» побачило світ заходами Британського Біблійного товариства 1903 р. у Відні під назвою «Святе Письмо Старого і Нового Завіту». Згодом воно декілька разів перевидавалося, в незалежній Україні повний переклад П. Кулішем Святого Письма побачив світ у 2000 р. [29]. За понад століття після першої публікації вийшла друком низка україномовних перекладів Біблії: Івана Огієнка, Івана Хоменка, митрополита Філарета та деякі ін. Історичне значення першого україномовного перекладу Святого Письма можна порівняти з переворотом у релігійному житті німців після його перекладу німецькою мовою М. Лютером у XVI ст. Слово Боже, надруковане для простолюду, стало вагомим внеском у національне самоствердження українців як модерної нації, особливо в її консолідацію, утвердження ідеї соборності України [21, с. 183, 184]. Характерно, що наддніпрянець І. Нечуй-Левицький віддав свій гонорар за переклад Біблії для українських студентів Львівського університету [2, арк. 2, 3]. І. Пуллюю і П. Куліш дали поштовх для видання церковної літератури в останній третині XIX ст. галицькими греко-католицькими священиками, що використовували не фонетичний правопис, а етимологію, більш наближену до церковнослов'янщини. Над перекладом Святого Письма працювали митрополит С. Сембратович, Омелян Огоновський, О. Слюсарчук та ін. [27, с. XXII, XXIII].

Новий виток уваги П. Куліша до Галичини на зламі 1870–1880-х рр. спричинили, з одного боку, потепління стосунків із народовцями та звістки про успіхи національного руху в краї, а з іншого – розчарування в своїх наддніпрянських колегах-літераторах (якраз у 1880 р. остаточно розірвалися багатолітні особисті контакти П. Куліша з М. Костомаровим) [18, с. 347, 359, 360]. На відміну від співпраці з львівськими видавцями «Правди» кінця 60-х рр. XIX ст., П. Куліш вирішив зайнятися видавничою діяльністю в Австро-Угорщині самостійно, без посередників. У кінці листопада – на

початку грудня 1880 р. він приїхав до Відня, де мешкав в І. Пулюя, проїздом зустрічався з братами Барвінськими – Олександром у Тернополі та Володимиром у Львові [18, с. 357, 359]. Приїхавши до Тернополя 23–24 листопада 1880 р., письменник погодився переночувати в помешканні О. Барвінського. Як пізніше згадував галичанин, на його гостя справила приємне враження інформація, що після заснування часопису «Діло» в січні 1880 р. у краї «почався наново живіший народний рух», «були вже почини і задатки щораз поважнішої роботи і діяльності» [7, с. 300, 301]. Після майже десятилітньої перерви П. Куліш з цікавістю поринув у громадське життя Галичини, де на початку 80-х рр. ХІХ ст. виступив прихильником польсько-українського порозуміння.

Таким чином, П. Куліш, що мав особливий вплив на українське національне самоусвідомлення галичан у 1860-х рр., поступово відійшов від своєї місії, вступив у конфлікт із львівськими народовцями. На зламі 60–70-х рр. ХІХ ст. він розірвав зв'язки з видавцями загальноукраїнського журналу «Правда» у Львові, повернувся в 1871 р. у підросійську Україну. У 1870-х рр. відбулася еволюція ідейних поглядів П. Куліша на козащину й гайдамащину, що тепер оцінювалися ним критично, але нові праці не знайшли підтримки не лише серед українських громадівців Наддніпряни, але й у середовищі галицьких народовців. Вони вкрай негативно зустріли публікацію у львівській «Правді» в 1876 р. розвідки «Мальована гайдамащина», в якій піддано критиці гайдамацький рух і українське козацтво. О. Барвінський на якийсь час (до 1879 р.) навіть перервав з П. Кулішем кореспонденцію. Серед нечисленних галичан, з якими П. Куліш продовжував листуватися в 1870-х рр., найбільш тісні взаємини були з О. Барвінським та І. Пулюєм.

У православного П. Куліша в 1870-х рр. зав'язалися особливо тісні творчі й дружні стосунки з греко-католиком, галичанином І. Пулюєм, що довгий час спільно працювали над перекладом Святого Письма на українську мову, готовий матеріал публікували в Галичині. Перший україномовний переклад Біблії, опублікований окремим виданням уже після смерті П. Куліша, відіграв особливу роль в утвердженні ідеї української соборності, кристалізації модерної національної самосвідомості. В уявленні П. Куліша південноукраїнська Галичина, де він вперше побував 1858 р., була невід'ємною частиною етнічних українських земель, мала надзвичайно важливу роль у національному русі. Однак у досліджуваній період П. Куліш мало цікавився краєм аж до кінця 1870-х рр., коли вирішив знову зайнятися видавничою діяльністю в Галичині. Восени 1880 р. він приїхав до Австро-Угорщини, де виступив з угодовською ініціативою, що, незважаючи на невдачу, стала «генеральною репетицією» польсько-української угоди, так званої «нової ери» 1890–1894 рр. Однак це питання виходить за хронологічні межі дослідження.

Список використаних джерел

1. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі – ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника), ф. 11, од. зб. 3600, 2 арк. 2. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника, ф. 29, од. зб. 56, 3 арк. 3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІ України), ф. 309, оп. 1, спр. 1790, 46 арк. 4. ЦДАІ України, ф. 362, оп. 1, спр. 182, 45 арк. 5. ЦДАІ України, ф. 663, оп. 1, спр. 226, 168 арк. 6. Барвінський В. Погляди на історію руського народу / В. Барвінський // Правда. – 1876. – Ч. 13–14. – 19 (31) липця. – С. 505–517; ч. 15. – 3 (15) серпня. – С. 562–570; ч. 17. – 3 (15) вересня. – С. 663–670; ч. 18. – 18 (30) вересня. – С. 701–711. 7. Барвінський О. Споми́ни з мого життя. – Ч. I–II / О. Барвінський / [упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич]. – Нью-Йорк – К., 2004. – 528 с. 8. Барвінський О. Споми́ни з мого життя. – Т. II. – Ч. III–IV / [упоряд. А. Шацька; комент. Б. Янишина; ред. Л. Винар, М. Жулинський] / О. Барвінський. – Нью-Йорк; К., 2009. – 1120 с. 9. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / [редакція Ю. Луцького; передмова Ю. Шевельова]. – Нью-Йорк; Торонто, 1984. – 326 с. 10. Давидові Псалми // Правда. – 1868. – Ч. 39. – 22 жовтня. – С. 461; ч. 45. – 15 грудня. – С. 533. 11. Євангелія по Св. Іоанові. Переклад український. – Відень, 1871. – 76 с. 12. Євангелія по Св. Луці. Переклад український. – Відень, 1871. – 102 с. 13. Євангелія по Св. Матфееві. Переклад український. – Відень: Коштом громадським, 1871. – 96 с. 14. Листи П. О. Куліша до Івана Пулюя (1870–86 рр.) / [подав К. Студинський] // Збірник філологічної секції НТШ. – Львів, 1930. – Т. XXII. – Част. II: П. О. Куліш (Матеріали і розвідки). – С. 1–91. 15. Малєвана гайдамащина. Словесний забуток невідомого автора. Подав письменній громаді П. Куліш // Правда. – 1876. – Ч. 9. – 3 (15) мая. – С. 349–358; ч. 10. – 18 (30) мая. – С. 384–394; ч. 11. – 3 (15) червця. – С. 420–427; ч. 12. – 18 (30) червця. – С. 460–471. 16. Молитовник для руського народу. Друге побільшене видання. – Відень, 1871. – 250 с. 17. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, ч. 1. – С. 465–500. 18. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: у 2-х т. / Є. Нахлік. – К., 2007. – Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. – 464 с. 19. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті

Галичини XIX століття: монографія / І. Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – 932 + 16 с. 20. Райківський І. Внесок П. Куліша у видання львівського журналу «Правда» (1867 р. – початок 1870-х рр.) / І. Райківський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки. – Львів, 2015. – С. 63–76. 21. Сарбей В. Національне відродження України / В. Сарбей // Україна крізь віки: у 15 т. / [за заг. редакцією В. Смолія]. – К., 1999. – Т. 9. – 336 с. 22. Світленко С. Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття: зб. наук. праць / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 2007. 23. Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш и др. И. Пулюй. – Львів, 1887. – 612 с. 24. Святе Письмо. Перва частина Библиї. Пять книг Мусієві. Русько-Український переклад / коштом и заходом "Правди". – Львів, 1869. – 173 с. 25. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріяли до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною / К. Студинський. – Х.; К., 1931. – 606 с. 26. Студинський К. До історії зв'язків Куліша з Галичанами в р. 1869–70 / К. Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1927. – Кн. 1–2. – С. 76–93. 27. Студинський К. Листування і зв'язки П.Куліша з Іваном Пулюєм (1870–1886) / К. Студинський // Збірник філологічної секції НТШ. – Львів, 1930. – Т. XXII. – Част. II: П. О. Куліш (Матеріяли і розвідки). – С. I–LXXXVI. 28. Святе Письмо. Перва частина Библиї. Пять книг Мусієві. Русько-Український переклад / коштом и заходом «Правди». – Львів, 1869. – 172 с. 29. Святе Письмо Старого і Нового завіту. Мовою русько-українською / Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького, І. Пулюя. – К., 2000. Репринтне видання: Відень: Виданне Британського і заграничного Біблійного товариства, 1903. – 826 + 249 + 8 с. 30. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. – 3-є вид. зі змінами і доп. – К., 2007. – 856 с. 31. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – К., 1984. – Т. 41. – С. 471–529. 32. Франко І. Українці / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – К., 1984. – Т. 41. – С. 162–193. 33. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. – Львів, 2000. – 247 с.

Игорь Райкивский

ОТНОШЕНИЯ П.КУЛИША С ГАЛИЧАНАМИ В 1870 Х ГГ.

В статье раскрыто отношения П.Кулиша с галицкими деятелями в 1870-х гг. : от его окончательного разрыва с редакцией львовского журнала «Правда» и выезда на подросийскую Украину к перелому 70–80-х гг. XIX в., когда он, решив лично заняться издательской деятельностью в Галиции, снова приехал во Львов (1880 г.). Обращено внимание на причины конфликта П. Кулиша с галицкими народолюбцами, его идейную эволюцию в сторону монархизма, критики казачества и гайдамащины как якобы деструктивных движений в развитии украинской культуры и государственности. Среди немногочисленных галичан, с которыми П. Кулиш имел отношения в исследуемый период, были А. Барвинский и И. Пулюй. Они регулярно переписывались, украинский писатель вместе с И. Пулюем переводил Священное Писание на украинский язык, а готовый материал печатал в Австро-Венгрии.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, отношения, галицкие деятели, национальное движение, Галиция.

Igor Raikivskyi

RELATIONSHIP BETWEEN P.KULISH AND GALICIANS IN 1870'S.

The article deals with the relationship between P.Kulish and Galician politicians in 1870's years: from his final separation with the editorial of Lviv magazine "Pravda" and exit to the to Russia belonging part of Ukraine till the breach in the 70's and 80's. At that time, having decided to be engaged personally in publishing in Galicia, he came again to the city (1880). The attention is paid to the causes of conflict between Kulish and Galician narodovtsi, his ideological evolution towards monarchism, critics of Cossacks and Haidamaks as alleged destructive movements in the development of Ukrainian culture and nationhood. Among the few Galicians, with whom Kulish had relationships during the studied period were Alexander Barvinsky and Ivan Puluy. They corresponded regularly; Ukrainian writer together with I.Puluy translated Scripture into Ukrainian and published ready material in Austria-Hungary monarchy.

Keywords: Panteleimon Kulish, relations, galician figures, national movement, Galicia.